

DOI: 10.18832/kp2016005

Pivovar na hradě Zvíkově

Brewery of Zvíkov Castle

Jiří VARHANÍK

Orlík nad Vltavou, Staré Sedlo 26
e-mail: jiri.varhanik@gmail.comRecenzovaný článek / *Reviewed Paper***Varhaník, J.: Pivovar na hradě Zvíkově.** Kvasny Prum. 62, 2016, č. 2, s. 42–45

Příspěvek předkládá nové poznatky o zříceninách hradního pivovaru a analyzuje stavební vývoj budovy. Dvojice vysokých zdí na severní straně náleží starší budově s velkým sálem v patře.

Varhaník, J.: Brewery of Zvíkov Castle. Kvasny Prum. 62, 2016, No. 2, pp. 42–45

This contribution presents new informations about ruins of the castle's brewery and describes the architectural development of the building. Two high walls on the north side belong to an older building with a large hall on first floor.

Varhaník, J.: Die Brauerei auf der Burg Zvíkov. Kvasny Prum. 62, 2016, Nr. 2, S. 42–45

Der Artikel befasst sich mit den neuen Ergebnissen über Ruinen der Burgbrauerei und analysiert ihre Bauentwicklung. Ein Paar von hohen Mauern auf der Nordseite gehören dem älteren Gebäude mit einem großen Saal im ersten Stock.

Klíčová slova: hrad, pivovar, portál, zdívo, historie
Keywords: castle, brewery, portal, masonry, history

1 ÚVOD

Převážná část bohaté literatury, věnované hradu Zvíkovu, zmiňuje většinou jen ve větším či menším rozsahu zprávy písemných pramenů o hradním pivovaru (např. Tyl, 1888, s. 7; Zíbrt, 1908; Sedláček, 1936, s. 4; Čechura a Ryantová, 1989; 1998), zatímco analýza po-

zůstatků jeho zdíva provedena nebyla. Bližší pozornost byla dochovaným částem pivovaru věnována až zcela nedávno v souvislosti s problematikou stop po krytém přechodu z jeho patra do kaple a v těchto místech předpokládané třetí brány od jihu (Varhaník, 2015, s. 415–416; Varhaník, v tisku). Jde o zříceniny rozměrného, jen torzálně zachovaného objektu na rozhraní střední a jižní části hradního areálu nad řekou Otavou, naproti Hlízové věži. D. Menclová (1972, s. 310) kladla do těchto míst budovu purkrabství, aniž však specifikovala její pozůstatky, J. Kuthan (1975, s. 100, pozn. 182) se domníval, že „rozlehlá budova někdejšího purkrabství“, kterou však rovněž blíže neidentifikoval, sloužila od 16. století jako pivovar.

Ze zpráv písemných pramenů však vyplývá, že pivovar byl na hradě podstatně dříve. V souvislosti se zástavní držbou královského hradu Rožmberky a později Švamberky byly vedeny poměrně podrobné účty, obsahující celou řadu pozoruhodných údajů o stavební činnosti na hradě od 30. let 15. století (Čechura a Ryantová, 1989; 1998).

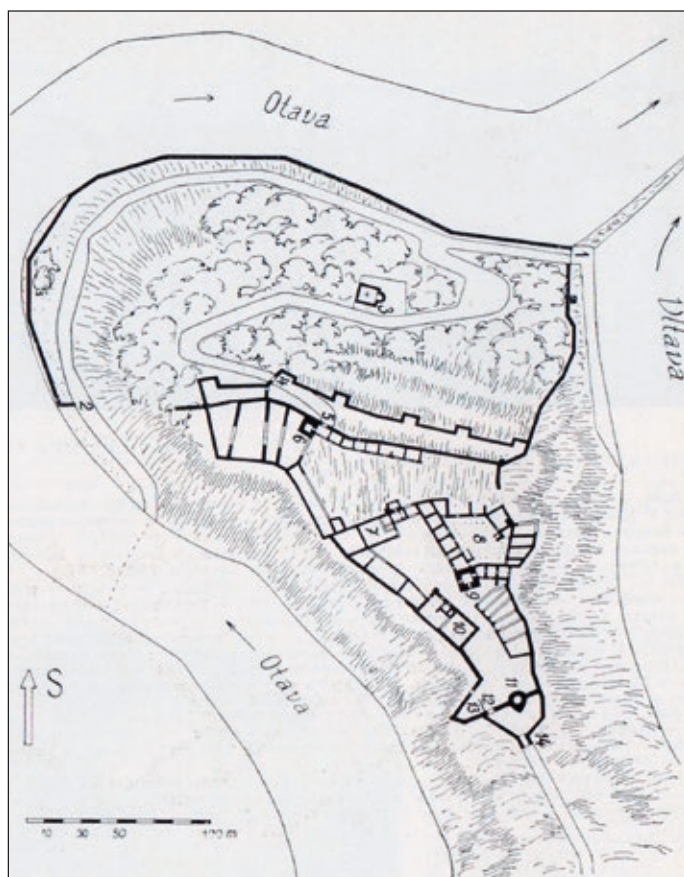
Již v roce 1433 se připomíná stavba srubů u pivovaru (Čechura a Ryantová, 1989, s. 40). V roce 1437 je uváděna oprava pivovaru, poté se na něm pracovalo roku 1446, následujícího roku se stavěla zeď ke sladovně (Čechura a Ryantová, 1989, s. 40). Práce pokračovaly v roce 1448 a v roce 1449 se zdíla okna v pivovaře (Čechura a Ryantová, 1989, s. 41). Oprava sladovny je uváděna v letech 1451 a 1455 (Čechura a Ryantová, 1989, s. 41), později se připomíná sladovna v roce 1512. Ke stavbě nového pivovaru došlo v polovině 16. století (Sedláček, 1936, s. 37; Líbal, 1955, s. 7; Čechura a Ryantová, 1998, s. 10), v roce 1551 byl stavěn krov nad sladovnou, roku 1557 zde byla dělána nová půda, následujícího roku byly zřizovány do sladovny schody (Čechura a Ryantová, 1998, s. 23).

Torzálně dochovaný objekt pivovaru však není renesanční novostavbou, ale je zjevně výsledkem poměrně složitého a zatím nedostatečně objasněného stavebního vývoje. Jeho poznání je determinováno absencí kvalitního zaměření a naprostým nedostatkem jakýchkoli zjištění archeologické povahy (Varhaník, 2015, s. 416).

2 POPIS PIVOVARU

Pivovar zaujímá plochu o rozměrech cca 16 x 34 m s delší osou ve směru severozápad – jihovýchod, přičemž na jihozápadní straně navazoval na obvodní hradbu. (obr. 1) Vnější úroveň terénu při úpatí hradby je situována podstatně níže než na vnitřní straně, což dokládá několikametrovou mocnost navážek či zříceného zdíva za hradbou, přičemž v těchto místech nelze vyloučit ani existenci zavalečných sklepních prostor.

Příčná zeď, zachycená na starších plánech hradu, z níž je však zachován jen nevelký úsek z vrstveného lomového kamene na východní straně, dělila obdélný objekt pivovaru na dvě zhruba stejně velké, přibližně čtvercové části, jejichž podoba se značně liší. Jedno-

Obr. 1 Hrad Zvíkov, okres Písek, situace hradu s podhradím před zatopením údolí Vltavy a Otavy. Objekt pivovaru je označen číslem 10 (Podle D. Líbala, 1955)

Obr. 2 Hrad Zvíkov, okres Písek, pohled na objekt pivovaru od jihu, vpravo v pozadí Hlízová věž (Foto autor 2011)

Plocha celé jižní části pivovaru neobsahuje žádné viditelné pozůstatky dalších stavebních konstrukcí. Jedinou anomálií představuje mírné zvýšení terénu podél jihovýchodní zdi.

Obr. 3 Hrad Zvíkov, okres Písek, severovýchodní průčelí pivovaru (Foto autor 2014)

Obr. 4 Hrad Zvíkov, okres Písek, pohled na pivovar od severu, v popředí nároží starší budovy, s pozdějším opěrákem (Foto autor 2015)

dušší je jižní část, vymezená na jihozápadě úsekem obvodní hradby o výšce něco přes 2 m nad vnitřní úroveň terénu. Vnitřní líc hradby nese stopy četných druhotných zásahů a obsahuje cihelné vysprávk. Na hradbu navazuje jihovýchodní zeď pivovaru z vrstveného lomového kamene o shodné výšce, otvírající se navenek dvojicí štěrbinových okének s ostěním z hrubě opracovaných kamenných bloků s dovnitř se rozšiřujícími špaletami. (obr. 2) Pod východním okénkem vyčnívá nad úrovní terénu vrchol širšího segmentového cihlového záklenku. Východní nároží je vyzděno z lomového kamene. Navazující severovýchodní zeď obsahuje trojici štěrbinových okének obdobných jako předchozí, s nimiž se pravidelně střídají dvě odlišně uspořádaná nevelká oboustranně špaletovaná okénka se segmentovými

záklenky. Jejich špalety a ostění jsou provedeny z cihel. Tyto otvory jsou patrně dílem renesanční úpravy. Poloha negativů po kuláčích lešení, patrných v líci zdiva, nasvědčuje tomu, že úroveň cesty do střední části hradu byla nejméně o 1 m nižší, což zřejmě vedlo D. Menclovou (1972, s. 309–310) k úvaze o existenci příkopu v těchto místech.

Severovýchodní zeď jižní části je uvnitř provázána se zbytkem dělicí zdi překrývající nízko situovaný výběh cihelného pasu, který její stavbě předcházela. Severním směrem zde navazuje nápadně vysoká severovýchodní zeď severní části s poněkud odlišným spárořezem. Její jižní konec převyšující zdivo jižní části objektu je v celé této výšce téměř svisle odlámán. Na vnějším líci se zde zachovala gotická omítka se dvěma otvory po kuláčích lešení. Dále k severu se zde zvenčí uplatňuje poměrně složitá situace, tvořená otiskem chodby, kryté sedlovou stříškou, do níž se otvírá vysoký otvor vstupu bez dochovaného ostění se segmentovým záklenkem, upravený ze staršího okna. (obr. 3) Pod ním se v líci zdiva uplatňuje výběh cihlového pasu, který nesl uvedenou chodbu, vedoucí zřejmě na emporu hradní kaple (Varhaník, 2015, s.415; v tisku). S výběhem pasu koliduje horní část nízkého, segmentově překlenutého otvoru, uzavřeného zadrživkou z lomového kamene. Severně od otisku chodby pokrývá líc zdiva renesanční sgrafito, pořízené na všech průčelích středního nádvoří hradu, zvaného „Plac“, roku 1597 (Tyl, 1888, s. 6–7). Dále k severu se v úrovni přízemí osazen raně gotický portálek, jehož ostění je profilováno okosením a výžlabkem, charakteristickým pro stavbu královského paláce, uzavřeného ustupující zadrživkou. Spodní části jeho stojek jsou dnes pod úrovní terénu. Dále napravo je v úrovni terénu ponechána neomítnutá malá plocha obdélného tvaru se segmentovým završením. V úrovni patra se zde otvírá velké okno bez dochovaného ostění se segmentovým záklenkem, shodné s předchozím. Na nároží překrývá sgrafito masivní opěrák se šikmými stěnami, který dosahuje přibližně do dvou třetin jeho výšky. V horní části zdiva opěráku se uplatňují též druhotně použité pečlivě opracované kvádry, lze tedy soudit, že vznikl pravděpodobně až při úpravách v 1. čtvrtině 18. století zároveň s dalšími opěrnými pilíři v severní části hradu. Vnější průčelí severozápadní zdi pivovaru se skládá ze dvou zcela rozdílných částí. Východní, asi 7 m dlouhý úsek zachovává výšku a renesanční vnější úpravu předchozí severovýchodní zdi severní části objektu. V přízemí se zde opět uplatňuje raně gotický portálek, utvářený shodně s předchozím. (obr. 4) U odlámaného zbytku nádvorní zdi navazující, pravděpodobně renesanční budovy se stopami dřevěných konstrukcí končí sgrafito, pokrývající vnější líc zdiva a dále pokračuje o málo nižší zeď ze smíšeného zdiva, náležející nejspíše výstavbě druhé poloviny 16. století, až k obvodní hradbě, která je však v severní části pivovaru a sousedním prostoru snesena až na úroveň vnitřního terénu. V úrovni patra se uplatňuje zazděný průchod do nedochované budovy severně od pivovaru.

Poměrně složité jsou zbytky vnitřní zástavby severní poloviny objektu. Východní kout mezi vysokou obvodní zdí a zbytkem zdi dělicí vyplňuje nevelká vestavba obdélného půdorysu. (obr. 5) Zdivo její jižní části sahá poměrně vysoko do patra, kde patrně tvořilo menší samostatný prostor. Na jihozápadní straně při dělicí zdi obsahuje čtyři kapsy po stropních trámech v úrovni stropu přízemí. (obr. 6) Poněkud větší nízká severní část této vestavby má nadezděnou severní zeď, využitou jako část novodobého přístřešku. Obdélný neosvětlený interiér vestavby o rozměrech 5,8 x 3,1 m je opatřen valeňnou klenbou z lomového kamene s nevelkou lunetou vlevo za vstupem, otvírajícím se uprostřed severozápadní zdi. Umístění lunety odpovídá zazděnému otvoru pod výběhem cihlového klenebního pasu na exteriéru, situace je zde však zcela zkomolena osazením skříňně rozvaděče elektroinstalace. Pozoruhodná je situace na této straně dále k jihu. Ve vzdálenosti 2,1 m od dělicí zdi je do výběhu valeně klenby prostoru pojat nelicovaný úsek zdiva o půdorysných rozměrech cca 1 x 1 m, který vyběhává z obvodní zdi, kde však nedosahoval až k podlaze, neboť při ní probíhá její vnitřní líc z řadkových kamenů. (obr. 7) Na protější, jihozápadní straně, se otvírá neupravená nika po druhotně vylámaném otvoru, zazděném v úrovni nejnižšího líce zdiva.

Pod střechou novodobé kůlny, přiléhající k vestavbě na severní straně, jsou na vnitřním líci obvodní zdi patrné stopy segmentového záklenku z lomového kamene a několika cihel. Zadrživka pod ním je v horní části omítnutá, ve spodní sestává z nízkých cihel. Tato situace odpovídá raně gotickému portálu na exteriéru. Další rozměrná cihelná zadrživka se uplatňuje o něco dále k severu. Svoji polohou odpovídá nevelkému neomítnutému úseku zdiva na exteriéru. Ve výšce 2,65 m nad úrovní vnitřního terénu se zde zachovala řada kapes po trámech stropu přízemí. V horní části vnitřního líce vysoké

Obr. 5 Hrad Zvíkov, okres Písek, dochovaný úsek zdi, dělící objekt pivovaru na dvě poloviny a výběh staršího cihlového klenebního pasu (Foto autor 2014)

Obr. 6 Hrad Zvíkov, okres Písek, vestavba do severní části objektu s valeně klenutým interiérem (Foto autor 2014)

severovýchodní zdi severní části pivovaru se zbytky bíle nalíčené omítky se v úrovni patra otvírají dovnitř se rozevírající špalety velkých oken se střežovitými záklenky z lomových, naostro kladených kamenů. Severní okno je opatřeno dvojicí sedátek. Interiér obsahoval v patře velký sál, osvětlený od severovýchodu dvojicí velkých oken a tak vysoký, že po jeho stropu není na dochované úrovni zdiva stop. (Varhaník 2015, 415).

K navazujícímu, stejně vysokému úseku severozápadní zdi o délce asi 7 m se připojuje asi 3 m dlouhý úsek poněkud nižší, zjevně mladší zdi ze smíšeného zdiva, směřující rovnoběžně s podélnou osou objektu. Nad její korunou, vysoko nad úrovní někdejší podlahy patra, se otvírá nevelký, segmentově završený výklenek. Jde zřejmě

Obr. 7 Hrad Zvíkov, okres Písek, úsek staršího zdiva, procházejícího valenou klenbou skřípku (Foto autor 2015)

o zvencí zaslepené okénko, osvětlující snad podestu vzhůru stoupajícího schodiště, jak by se dalo usuzovat podle několika kapes pod ním, převážně zazděných při opravách hradu. Dále na západ se v přízemí otvírá špaleta druhého raně gotického portálu, dodatečně zmenšená mladší cihelnou obezdívkou.

Ve vzdálenosti 143 cm od západní hrany uvedené špalety ved v plné výšce končí nárožím, vyzděným z lomového kamene, s výjimkou nejvyššího kvádrů na její koruně. K tomuto nároží se připojuje o něco nižší, mírně ustupující zbývající část severozápadní převážně omítnuté obvodní zdi ze smíšeného zdiva, zakončená na západě nad Otavou armaturou z hrubě opracovaných kvádrů, prokládaných nízkými cihlami. Nedaleko od tohoto jejího ukončení je v patře patrný zazděný průchod do sousední budovy na severu, a spodní část dalšího, situovaného o patro výše, jehož horní část se již nedochovala. Napravo od něho indikuje podobné, ale mělčí pravoúhlé vybrání koruny zdiva existenci dalšího otvoru, snad okna. Mezi pozůstatky obou otvorů jsou v líci zdiva, kde odpadla omítka, patrné dva dochované kuláče samonosného lešení. (obr. 8) Návaznosti této partie na obvodní zeď objektu na jihozápadní straně, kterou zde je nutné předpokládat, nic nenasvědčuje.

3 INTERPRETACE STAVEBNÍHO VÝVOJE

Interpretace stavebního vývoje objektu pivovaru je velmi obtížná a za současné úrovně poznání lze pouze odhadnout základní relativní chronologii jednotlivých částí. Nejstarší částí jeho stavebního organismu jsou dvě zdi výstavné, značně vysoké budovy, stýkající se v severním nároží. Pokud lze sledovat strukturu líců jejich zdiva, je provedeno z poměrně pečlivě řádkovaného lomového kamene bez použití cihel, které se zde uplatňují jen v nepočtených dodatečných úpravách či vysprávkách. Podivuhodné je vnitřní nároží severovýchodní zdi, nasvědčující složitější dispozici původní stavby. Její vztah k obvodní hradbě není jasný. Oba raně gotické portály sem byly nejspíše přeneseny, jak předpokládal již D. Líbal (1955, s. 7),

příčemž k jejich osazení došlo dodatečně. Podle struktury zdíva a absenci cihel v záklencích špalet v obou oknech velkého sálu v patře je možné usuzovat na značné stáří této budovy, přičemž je zřejmé, že není dílem tzv. písecko-zvíkovské huti, která ve 3. čtvrtině 13. století budovala královský palác s Hlízovou věží a kaplí, pro níž je charakteristické užívání cihelných záklenků (např. Kuthan, 1975, s. 79–103). Účel budovy není jasný, překvapující je spojení velkého sálu v patře krytým přechodem ze 16. století s emporou hradní kaple (Varhaník, v tisku), což nasvědčuje tomu, že tento interiér souvisel s tzv. fraucimorem ve střední části hradu (Tyl, 1888, s. 6; Sedláček, 1936, s. 4), a nikoli provozem pivovaru. Ještě ve středověku zřejmě vznikla obvodní zeď jižní části objektu, jejíž štěrbinová okénka jsou utvářena podobně jako střílny severní parkánové hradby z roku 1457 (Varhaník, 2015, s. 403) a z té doby snad pochází také vestavba sklípku v koutě severní části objektu. Stopy zakouření by mohly navštědčovat tomu, že šlo o pivovarský hvozď, přičemž zazděný otvor pod výběhem klenutého pasu na exteriéru by mohl náležet otopnému zařízení. Ve valené klenbě sklípku však chybí nezbytný prostup pro odkouření; jediný, který zde je, je vyplněn pozůstatkem jakési starší zdi, proto je třeba ponechat tuto otázku zatím otevřenou. Není vyloučeno, že tento sklípek později sloužil jako vězení, zvané Vollerka, uváděné na jižní straně Placu roku 1683 (Tyl, 1888, s. 7). Přestože uvedené části zdíva jsou nejspíše ještě středověkého původu, není jisté, zda pivovar uváděný v 15. století byl situován v těchto místech.

Rozsáhlé renesanční výstavbě, dokumentované v písemných pramenech, lze přičíst pouze část obvodní zdi na severovýchodě a zeď při severním raně gotickém portálku, jakož i oboustranně špaletovaná okénka a dílčí úpravy v jižní polovině objektu. Bez archeologického výzkumu nelze ani hypoteticky odhadnout rozmístění jednotlivých provozních částí renesančního pivovaru a bohužel si nelze učinit ani rámcovou představu o jeho hmotovém uspořádání, přičemž není ani zřejmé, zda šlo o jednu velkou budovu, či komplex několika menších. Nelze tedy ani rekonstruovat, jak se pohledově uplatňoval v siluete hradu, je jen pravděpodobné, že jeho severní část byla podstatně vyšší než jižní.

Provoz hradního pivovaru vyžadoval dostatečný zdroj vody, proto s ním pravděpodobně souvisela existence vodovodu, poprvé zmiňovaného v roce 1433 (Čechura a Ryantová, 1989, s. 39). Vodovod, napájený z rybníčku v jižním předpolí hradu, byl velice často opravován. Určité pochybnosti o kvalitě vody z tohoto zdroje a tudíž i z ní vařeného piva může vzbuzovat v této souvislosti údaj z let 1546–7 o vyvážení hnoje z uvedeného rybníčka (Čechura a Ryantová, 1998, s. 21–22). Vzhledem k naprosto nedostatečnému archeologickému poznání hradu a jeho předpolí nebyly žádné pozůstatky vodovodu zatím zjištěny, ačkoli v jeho pravděpodobné trase probíhající zřejmě pod oběma jižními branami, byl realizován v minulosti liniový výkop pro inženýrské sítě, který však nebyl odborně dokumentován (Varhaník, 2015, s. 416).

S největší pravděpodobností bylo také rozšíření druhé brány od jihu v 16. století (Varhaník, 2015, s. 417–418) vyvoláno potřebou snazší dopravy panského piva z hradního pivovaru, stejně jako úpra-

Obr. 8 Hrad Zvíkov, okres Písek, severozápadní zeď pivovaru od jihu, napravo vyšší zdívo části starší budovy, vlevo zbytky pravděpodobně renesanční dostavby (Foto autor 2014)

va přístupové komunikace, uváděná k roku 1565 jako „zbití kamene za zámek, aby se s vozy jezdit mohlo“ (Čechura a Ryantová, 1998, s. 13), neboť dosavadní přístup ke hradu z této strany do té doby zřejmě postačoval.

LITERATURA

- Čechura, J., Ryantová, M., 1989: Stavební činnost na Zvíkově v letech 1431–1472. CB I: 35–66.
 Čechura, J., Ryantová, M., 1998: Stavební činnost na Zvíkově v letech 1431–1573 a její prameny. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie, LII: 1–50.
 Kuthan, J., 1975: Gotická architektura v jižních Čechách, zakladatelské dílo Přemysla Otakara II., Academia, Praha.
 Líbal, D., 1955: Zvíkov, státní hrad a památky v okolí. Státní památkové správy v Praze, Praha.
 Menclová, D., 1972: České hrady 1, vyd. 1, Odeon, Praha.
 Sedláček, A., 1936: Hrady, zámky a tvrze království českého, 2. vyd., Praha.
 Tyl, F., 1888: Paměti zvíkovské, 1. vyd., Praha.
 Varhaník, J., 2015: Hrad Zvíkov jako torzální architektura, *Archaeologia historica* 40/5012/2, 395–427.
 Varhaník, J., v tisku: Původ okénka empory zvíkovské kaple, *Svorník* 12/2014.
 Zíbrt, Č., 1908: Z dějin zámku a panství Zvíkova, *Časopis musea král. Českého* 83: 76 – 117, 204–241, 321–370, 385–412.

*Do redakce došlo / Manuscript received: 27. 10. 2015
 Přijato k publikování / Accepted for publication: 16. 12. 2015*